

Camus: el poder clarificador del dubte

MARIA DOLORS RENU

Expresidenta de la Internacional Socialista de Dones

“Cap causa, malgrat sigui innocent i justa, podrà separar-me de la meua mare, que és la causa més important que conec en aquest món.”

Aquesta especial vanitat de l'home que vol creure i fa veure que aspira a la veritat quan, de fet, el que demana al món és amor.”

Albert Camus, Carnets

El gener de 1960, fa una mica més de cinquanta anys, va morir Albert Camus. Al llarg dels últims mesos del 2010 es va escriure força sobre el seu llegat intel·lectual i polític i també sobre alguns dels seus aspectes personals més rellevants. L'hem considerat clarivident perquè, tant la complexitat del seu pensament com la seva actitud en front de la vida, s'escauen de forma especialment pertinent als tràngols que les esquerres europees estem vivint en l'actualitat. No és per atzar que avui dia ens ressonin tant les seves paraules.

En una època, la seva, de grans convulsions socials i polítiques, Albert Camus es va esforçar per assolir un difícil equilibri entre una sensibilitat molt receptiva de les condicions de vida, de les experiències que li varen tocar en sort i que mai va voler abandonar i la manera de pensar tan racional, molt pròpia de la cultura francesa. Camus va créixer i educar-se en un barri humil d'una colònia, a Alger, lluny dels centres de decisió política, d'allò que l'atenyia quant als assumptes col·lectius. A partir d'un moment donat va convertir-se en un atent observador, des de la perifèria, dels esdeveniments que canviaren de forma dramàtica la faç d'Europa. Va experimentar, tot al llarg de la seva vida, contradiccioneries vivències d'identitats i conflictes de pertinença. En moments determinants, tant en la colònia com després a la metròpoli, va prendre i expressar postures complexes que no encaixaven massa amb les de l'avantguarda intel·lectual de l'època. Inicialment, bo i participant de les inquietuds dels pensadors marxistes va objectar, de forma persistent, gairebé obcecada, de les contundents respostes globals monolítiques que en aquells moments nodrien d'ortodòxia el pensament d'esquerres. Ell va ser capaç d'assenyalar la fragilitat de les sòlides construccions polítiques i ideològiques expressant dubtes, contradiccions i referències a un sistema de pensament complex i segurament més “existencial” que el dels que en foren més endavant “titulars”. No és estrany que el seu pensament molestés profundament als pensadors públicament recone-

guts, ja que els seus dubtes i recances, que resultaren tan creatius, no naixien d'objeccions estrictament racionals i fàcilment discutibles, sinó que venien d'una persistent fidelitat a les seves arrels vitals, a les experiències viscudes, als afectes inqüestionables que tan bé descriu a la seva inacabada darra obra *El primer home*. Però aquesta incòmoda fidelitat s'havia expressat ja, esmicolada, en moltes anotacions dels interessants *Carnets*, on deixa anar, de forma directa, les mateixes inquietuds que poc a poc aniran conformant una visió diferent, radical i alternativa d'allò correcte des del punt de vista de l'esquerra en aquells anys.

Com tantes persones pensadores, el relat li ha estat favorable. El seu reconeixement no li ha arribat en tant que filòsof, sinó com a escriptor, narrador i dramaturg. Carregat de filosofia. O potser, com ens diu Bernard-Henri Lévy¹, es tracta d'un filòsof atípic, que escriu narracions, sobretot a través dels seus personatges sotmesos a contradiccions i condicions atzaroses. D'aquí la seva actualitat, la seva modernitat. I el reconeixement de qui és un dels nostres en aquesta època de tantes incerteses i pors.

Camus va estar, a partir d'un determinat moment, intel·lectualment molt sol. El discurs públic de l'esquerra no l'acompanyà més enllà d'uns pocs anys. Però malgrat els malentesos i la desconfiança que despertava la seva hetero-

¹ Bernard Henri- Lévy, “Los dos siglos de Camus”, *El País*, 09.01.2010

dòxia, va anar construint el seu propi discurs tant en la narrativa i la dramaturgia com en els treballs de caire periodístic que publicà a *Combat*. En els seus *Carnets* s'expressen, dia a dia, tots els dubtes i vivències d'aquells moments creatius i ingovernables. No trobà aixopluc intel·lectual entre els seus. El discurs il·lustrat de les certeses sobre el progrés constant, la confiança en la raó, la referència a les "condicions objectives" com a explicacions totals de la complexitat de les conductes humanes, no abasten, no satisfan les seves incerteses i inquietuds. Camus possiblement sentia, en els moments de progressiu allunyament envers les tesis oficials de l'esquerra, la incomoditat de l'orfe, tan propera a la del "marginal". És molt possible que la imatge de la mare il·letrada, pràcticament muda (així la representa en el seu llibre, fos o no real) l'hagi mantingut receptiu a diverses formes de viure i sentir, amant als marginats a qui intentà comprendre, tal i com ho fa en el relat *L'estranger*, atent al pes de la subjectivitat intransferible, al de l'atzar i al de la fragilitat humana en front del medi.

Ha calgut que les grans certeses de tot tipus deixessin de ser-ho; que els grans mites del progrés constant i futur mostressin les seves fuites. Hem conegut millor la barbàrie de la nostra Europa civilitzada i racional, l'enorme catàstrofe de la Segona Guerra Mundial. Ha calgut encara la caiguda del mur de Berlín, la desfeta de la Unió Soviètica, els avenços constants del neoliberalisme, la fragilitat creixent de les solucions socialdemòcrates, els riscos creixents a les democràcies enfront dels poders ocults dels mercats, per a que tornéssim els ulls envers el seu pensament, com qui torna al punt de partida buscant referents. Hem reconegut la seva riquesa i el seu potencial explicatiu. Hem rellegit els seus treballs i reconegut moltes de les nocions que empra i els camins que obre. Perquè els conceptes, les eines d'anàlisi, no es deriven mai d'elles mateixes, en una reproducció progressiva i harmoniosa. Més aviat és el pes de les transformacions del món complex de les relacions socials, econòmiques i culturals, dels esdeveniments col·lectius, el que ens obliga a cercar nous estris d'anàlisi per apropar-nos a una realitat incomprensible amb els instruments conceptuals anteriors.

Hem obert el pensament a la pluralitat de "subjectes històrics" capaços de transformar la realitat i orientar-la cap al progrés humà. Hem qüestionat la pròpia noció de *progrés* tant sovint lligada a la comptabilitat de la riquesa econòmica; sabem com ens marca la vida quotidiana; parlem del valor de l'empatia, de la compassió com a elements fonamentals de la

vida, i de la cohesió social, atorgant a tots ells un cert status polític. Sabem de la necessitat de la cura i parlem amb més llibertat d'aspectes dels éssers humans i les seves conductes que mai abans haurien format part de les agendes polítiques. Allà on tan sols hi havia un ésser humà racional, hi hem començat a veure també un ser vulnerable; on hi havia una realitat completament sòlida, hem començat a veure-la en termes líquids², termes de fluxos. Xifres i estadístiques se'ns queden curtes per explicar les vides complexes de les persones. Els més lúcids escolten les veus diferents dels marginats, perquè des dels marges s'analitza la realitat amb una mirada diferent i es veuen aspectes diferents dels que es veuen des del centre. Des dels marges que, en un símil, podem comparar amb la colònia que contempla sovint perplexa, de lluny, la metròpoli, la seu del poder. Hem tornat a Camus perquè ha

Camus va estar, a partir d'un determinat moment, intel·lectualment molt sol. El discurs públic de l'esquerra no l'acompanyà més enllà d'uns pocs anys. Però malgrat els malentesos i la desconfiança que despertava la seva heterodòxia, va anar construint el seu propi discurs

intentat construir un relat que englobi l'experiència personal, individual, en un panorama ampli d'esdeveniments col·lectius. I perquè ha fugit de les grans explicacions en lletres majúscules, de les grans paraules, com ens diu Simone Weil³, que com un mur silenciava qualsevol experiència vital amb tota la seva càrrega de sentiments i sofriment. Aquesta tasca que ell

carrega en solitari, sobre les seves espatlles i que és a l'arrel de la seva enorme creativitat, queda metafòricament expressada en la frase que encapçala aquest escrit i fa referència a la seva mare.

Per la mateixa època neix o, millor, reneix i s'enforteix el feminisme de la igualtat que, amb el temps, obrirà un ampli espai on tenen cabuda moltes de les idees que nodreixen el discurs de Camus. Mentre Camus s'allunya progressivament del pensament de Sartre i dels marxistes més ortodoxos, Simone de Beauvoir, la seva companya, està construint els fonaments del que ha esdevingut el "feminisme de la igualtat", escriu el seu decisiu *El segon sexe* que encara avui és referent del feminisme modern. És el de Simone de Beauvoir un estudi nou, sòlid, fonamentat en un gran rigor històric dins la més estricta racionalitat que vitalitza tot el pensament i acció feministes. Gràcies a la força d'aquest moviment s'han qüestionat moltes certeses; s'ha transformat, si no del tot, sí en bona part, el que s'ha estat entès com a ésser humà. Gràcies als feminismes hem anat atribuint importància col·lectiva, política, a dos tipus de qüestions. A les relacionades amb el desenvolupament universal dels Drets Humans, és a dir, els drets que, en primer lloc, han de garantir els de la meitat de la població, les dones, amb totes les seves conseqüències. I a fer humanes del tot aquelles

² Zygmunt Baumann, *Modernidad líquida*, Buenos Aires, Fondo de Cultura Económica. 1999.

³ Simone Weil: *Escrits sobre la Guerra*, Alzira, Edicions Bromera.

qüestions que havien estat amagades darrera l'àmbit privat (la importància de tenir cura dels altres, dels temps disponibles, el paper dels afectes en les decisions vitals, el valor de la quotidianitat, de la proximitat humana i, sobretot, l'escàndol de la violència masculista. Totes aquestes qüestions no circulaven en el moment històric en què Camus escrivia ni mentre Simone de Beauvoir escrivia també la seva gran proposta innovadora i creativa; però, en certa forma, el treball de Simone de Beauvoir i el dels feminismes que va engendrar varen obrir espais actuals de discurs públic i cultural on potser haurien anat trobant cabuda moltes de les qüestions que tensaven el mestís i plural pensament de Camus.

Hi ha en la obra de Camus un segon aspecte que ens interpel·la de forma especial. Es tracta d'un gran dubte que el porta a qüestionar-se i a qüestionar el que s'entén per home, o ésser humà masculí. Més enllà del que expressa a les obres de teatre o en les novel·les, el lloc on apareixen les seves preguntes més incisives sobre què és ser un home es troba en els seus *Carnets* i en el seu treball darrer, *El primer home*. És aquesta una reflexió oberta sobre la virilitat, la masculinitat, que, com una ferida que no cicatritza i l'acompanya al llarg dels anys, és font de vida intel·lectual. La violència, la pròpia i la dels altres, juga un paper central en la definició de la virilitat en tant que qüestionament o recolzament del que s'ha d'entendre per "home". Vet aquí un exemple clar d'aquest qüestionament⁴:

Jo no sóc dolent, però sí que tinc un caràcter viu. Salto d'un costat a l'altre. L'altre m'ha dit "baixa del tramvia si ets un home". Jo li he dit: "Va, queda't tranquil" i ell m'ha contestat: "Tu no ets un home" (...) Aleshores jo he baixat i li he dit: "Prou, ja n'hi ha prou o et deixaré fet un nyap". "Un nyap de què?" I aleshores jo li he propinat un cop. I ell ha caigut a terra. Jo anava a ajudar-lo a alçar-se. Aleshores ell m'ha donat cops des de terra. Aleshores jo li de propinat un bon cop de genolls i dos cops de puny. Ell tenia la cara plena de sang. I jo li he preguntat: Ja en tens prou? I ell ha dit "sí".

La provocació més radical que un home pot fer a un altre és aquesta: "tu no ets un home si...". Ser un home requereix, vist des d'aquest codi, una demostració de violència tant

momentània com arbitrària. És l'altre i els altres iguals els que atorguen el reconeixement de la seva categoria masculina, sempre momentània, sempre amb un aire d'inestabilitat, sempre haver-se de fer i refer en un contracte no dit que Celia Amorós anomena els pactes patriarcal⁵. Però en d'altres ocasions la virilitat rau justament en la seva capacitat de controlar una violència que li és pròpia. En tot cas, la relació conflictiva amb la violència té el mateix pes en el seu discurs que la construcció d'una identitat masculina, mai acabada de consolidar.

La mateixa violència, sempre present, construeix l'home si ell és capaç de controlar-la. El control garanteix a l'home la seva dignitat. Aquest aspecte es fa palès en el següent paràgraf del *Primer Home*, quan descriu una escena de guerra al Marroc:

Cormery i Levesque havien de rellevar el sentinella al peu d'un congost (...) havia estat degollat i dins la boca hi tenia el seu sexe tumefacte. Cormery va dir que els que havien fet allò, no eren homes. Levesque, reflexionant, va respondre que, al seu parer, aquesta era la manera com havien de respondre els homes, ja que ells estaven a la seva terra i

feien servir qualsevol mètode per defensar-la. Però Cormery va insistir:

-Potser. Però està mal fet. Un home no fa això.

Levesque va dir que per ells, en determinades circumstàncies, un home ha de poder permetre's tot (i destruir-ho tot). Va ser aleshores quan Cormery va cridar com empès per un excés de bogeria:

-No. Un home és contén. Això és ser un home i si no (...) Després es va calmar una mica i va dir amb veu sorda: Jo sóc pobre, surto d'un orfenat, em posen aquest uniforme, em porten a la guerra... Però jo em continc.

-Hi ha francesos que no es contenen...

-Aleshores ells tampoc no són homes.

I repentinament cridà:

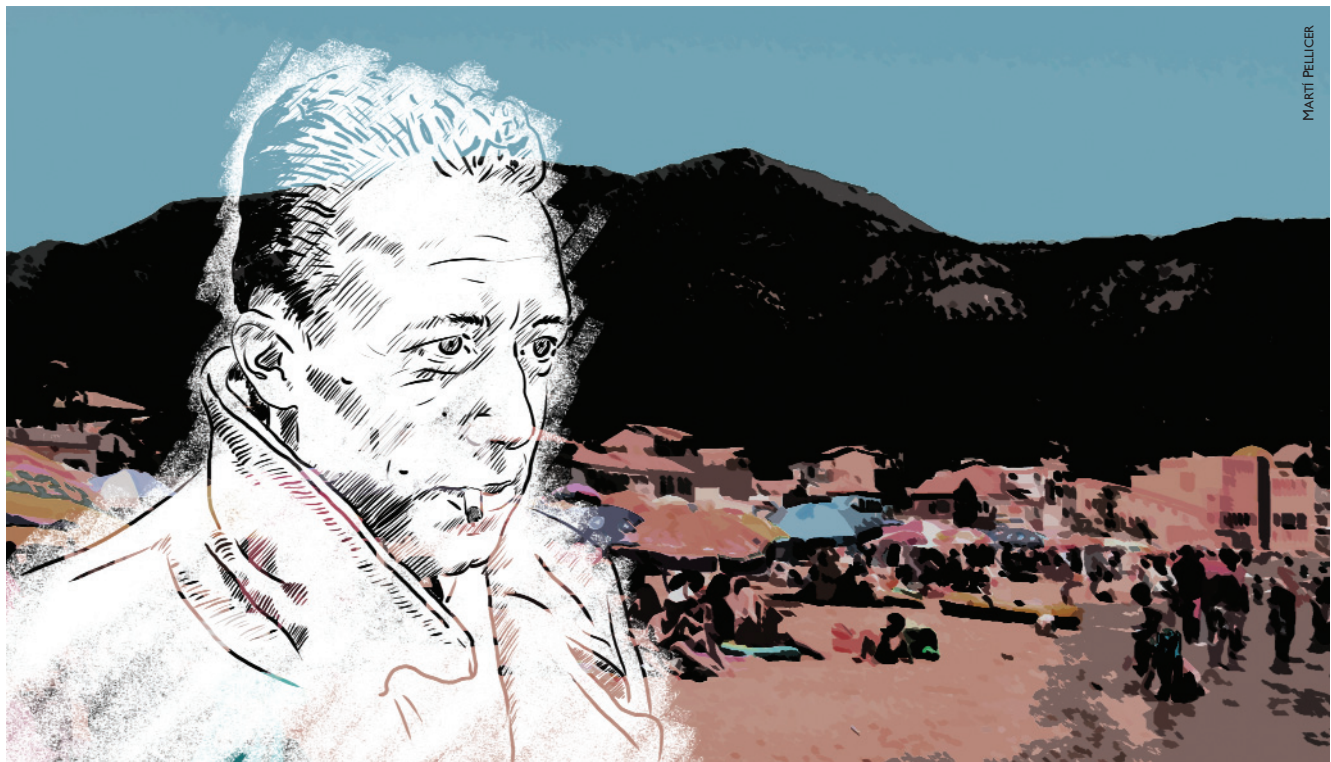
-Raça immunda. Quina raça! Tots, tots... I va entrar a la seva tenda, pà·lid com un mort.

La violència és per a ell també una eina de construcció i de resistència personal:

Aquesta presència de mi mateix en mi mateix... El meu esforç és dur-la fins al final. De mantenir-la en totes les facetes de la

⁴ *El primer Home*, p.151.

⁵ Celia Amorós a *Violencia y sociedad patriarcal*, Madrid, Ed. Pablo Iglesias, 1990.

MARTÍ PELLICER

meva vida malgrat el seu preu en soledat que se'm fa tan difícil de suportar. No he de cedir: tot està aquí. No consentir, no traïr. Tota la meua violència m'hi ajuda i allà on ella em porta es troba amb l'amor i amb ell la passió furiosa de viure que dóna sentit als meus dies...

I en un altre paràgraf, renega d'aquesta presència constant mentre prioritza l'acció. Diu:

Error de la psicologia del detall, dels homes que es busquen, que s'analitzen. La psicologia és acció, no reflexió sobre un mateix. Un es va determinant al llarg de la vida. Conèixer-se perfectament és morir.

Vet aquí alguns exemples, extrets de diversos textos de l'autor i que corresponen a diferents moments de la seva atzarosa vida, en què el dubte i la contradicció no s'escatimen. Per això ens resulta tan proper i tan modern quan fa referència a les seves arrels i, el que és encara més interessant, quan posa en qüestió la seva condició de baró, home que es va construint.

Potser la seva gran força, la seva veracitat que tant té a veure amb la crisi de la virilitat clàssica, carregada de poder i violència, neix de la seva voluntat de no separar afectes i ment, raó i sentiments, arrels vitals i projecció política. És, en

aquest aspecte, molt proper a l'experiència femenina actual. És capaç d'identificar-se amb persones que es troben immerses en realitats que no controlen, es nega a dividir-se a trossets, la raó per aquí, els sentiments amagats per allà, com correspon a l'educació il·lustrada clàssica i les clàssiques polítiques misògines, en una aventura personal, individual, incòmoda que troba la seva millor expressió en la narrativa, lloc on el subjecte concret en l'aquí i ara es produeix i es realitza. On els sentiments i les seves arrels hi han d'ésser presents si es vol que els lectors o lectores puguin simpatitzar, identificar-se amb els personatges.

L'home Camus modern ens pot ajudar a desbrossar un camí ple de dificultats per aquells que refusen identitats patriarcals imposades, pels qui es pregunten i pels que rebutgen la violència com a senyal d'identitat de l'home nou que, sortosament, ja està arribant

L'home Camus modern ens pot ajudar a desbrossar un camí ple de dificultats per aquells que refusen identitats patriarcals imposades, pels qui es pregunten i pels que rebutgen la violència com a senyal d'identitat de l'home nou que, sortosament, ja està arribant. I que viuen la crisi actual de la política com un senyal, entre d'altres, de la necessitat de construir ciutadania arrelada al quotidià i a allò personal, bo i dignificant, donant valor al discurs col·lectiu. ■